

OKULLARDA DEMOKRASİ UYGULAMALARINA KATILAN ÖĞRENCİLERİN AİLELERİNDE DEMOKRASİ VE KATILIM

İbrahim CILGA*

Öz

Bu çalışmanın ana amacı, Ankara-Keçiören ilçesindeki okullarda geliştirilen “Okul Başkanlığı ve Okul Meclisi Projesi” uygulamalarında okul başkanlığına seçilen öğrencilerin ailelerindeki demokratik yaşam koşullarını incelemektir. Bu çerçevede araştırmanın evreni, Ankara ili Keçiören ilçesinde bulunan, kamuya ve özele ait tüm ilköğretim ve ortaöğretim kurumlarını kapsamaktadır. Toplam 127 eğitim kurumundan okul başkanlığı projesine katılan toplam 105 okul araştırmanın evrenini oluşturmuştur. Araştırmanın verileri anket ile toplanmıştır. Burada daha çok okul başkanlarına ilişkin demografik bilgilere, ailelerinin yapısına ilişkin bilgilere, ailede kararların alınması, öğrencinin kararlara katılımı ile okul başkanlığına ailenin, okulun ve arkadaş çevresinin bakışını saptayacak sorulara yer verilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Ailede demokrasi, demokrasi eğitimi, okul başkanı, katılım.

Abstract

Democracy and Participation in Families of Students Participated Democracy Practices in Schools

The main aim of this paper is to investigate the democratic life conditions in the families of the students who were elected as the student representatives in the schools of Keçioren town in Ankara. The research population consists of all educational institutions in town. The total number of the schools is 127. However, 105 of them were involved in the project due to having the student representative system. A questionnaire was administered to collect the data needed. The data collection instrument consisted of the questions concerning the demographic variable, the family structure, decision making process in the family, the participation of the

* Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Hizmet Bölümü, 06290, Keçiören/ANKARA, icilga@hacettepe.edu.tr

students into the decision making process, and the evaluation of both family members and peers to the student representative post in schools.

Keywords: Democracy in family, education of democracy, student representative, participation .

GİRİŞ

Bu araştırma, Ankara-Keçiören ilçesinde; İlçe Milli Eğitim Müdürlüğünün desteği ile 2002 -2003 ders yılında geliştirilen ve uygulanan “Okul Başkanlığı ve Okul Öğrenci Temsilciliği Projesi” kapsamında gerçekleştirilen ve “Okulda Katılımcı Demokrasi Modeli” (1) adı ile kitaplaştırılan çalışmada kullanılmayan yeni verilerle gerçekleştirilmiştir.¹ (Cılga, 2004).

Türkiye’de ilköğretim ve ortaöğretim kurumlarında demokrasi eğitiminin geliştirilmesi düşüncesi doğrultusunda okul başkanlığı modelinin oluşturulması, seçiminin gerçekleştirilmesi, seçilen başkanların eğitimi sürecinde gerçekleştirilen araştırma bulguları okulda demokrasi kadar ailede de demokrasi eğitiminin önemli olduğunu ortaya koymuştur (Cılga, 2004: 85-87). Okulda ve ailede demokrasi eğitimi ile şiddet olayları ve okul aile arasındaki ilişkiler tartışmaya değer bir alan olarak önem kazanmıştır.Okul yanında, aile odaklı ve okulla bağlantılı çalışmaların önemi de bu yolla gündeme gelmektedir. Demokrasi bir yönetim biçimi olduğu kadar bir yaşam biçimidir.Bütüncül bakışla, sistem-birey ilişkileri,makro ve mikro düzeylerde geçişlilik sağlar ve birbirini bütünler.Demokrasi ilkelerinin her alanda yaşama dönüşmesi, demokrasi kültürünün toplumda yerleşmesi ile olanaklıdır.Katılımcı demokrasi kültürünün gelişmesi, yönetim sisteminin gelişmesi yanında, demokrasi kültürünü benimsemiş,pratiğini yaşamış bilinçli ve sorumluluk sahibi bireylerin yetişmesini de içerir.

Bu yazıda, okul başkanlarının aile ortamları, ailede anne - baba tutumları ve ailedeki kararlara katılım durumu ele alınmıştır. Amaç, okulda katılımcı modeller içinde sorumluluk alan okul başkanlarının nasıl bir aile ortamında yetiştiklerini incelemektir. Ayrıca, okul başkanlarının liderlik davranışları ile ailede ana-baba davranışları arasındaki ilişkiler analiz edilecektir. Ailede demokratik ya da geleneksel yetişme koşulları ile okul başkanının okuldaki davranışlarının değişen nitelikleri arasındaki ilişkiler de irdelenecektir.Nitekim, okul başkanlarının ailede yetişme koşulları ile kişisel ve sosyal gelişmeleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu düşünülmektedir. Öğrencilerin yetişme düzeyleri ve ailede yaşanan demokrasi pratiği, okulda, okul başkanı olma eğilimlerine ve liderlik davranışlarına yansır. Demokratik aile ortamında yetişen

ve okul başkanı seçilen öğrenciler ise ailede kazanılan davranışları okul çalışmalarında yeniden üretirler. Ailede, çağdaş çocuk yetiştirme tarzı gelişmemiş ve ana-baba ve çocuk ilişkilerinde demokratik tutum ve davranışlar sergilenemiyor ve demokratik-geleneksel tutum ve davranışlar bir arada yaşanıyor ise, o karışık ve çelişik davranışların yaşandığı koşullarda yetişen okul başkanları bu çelişkili davranışları okul çalışmalarına yansıtırlar.

I. KURAMSAL MODEL: TOPLUMSALLAŞMA, AİLE VE DEMOKRASİ

Çocukların ve gençlerin toplumsallaşmaları açısından, aile ve okul önemli kurumlardır. Toplumda demokrasinin gelişmesi, demokrasi değerlerinin uygulamaya dönüştürülmesi ve toplumsal katılım mekanizmalarının işlemesi yönünden sistemci ve bütüncü bir yaklaşım ile konuyu ele almak gerekir. Çocuğun demokratik bir ortamda yetiştirilmesi için okulda yapılacak düzenlemeler aile kurumunu ele almayı da gerektirmektedir.

Okulda demokrasi eğitiminin geliştirilmesi çalışmaları, eğitim ve öğretim süreçleri üzerinde odaklaşmayı gerektirdiği kadar, ailedeki yapı ve süreçler üzerinde odaklaşmayı da gerektirmektedir. Okul-aile ilişkilerini temel alan ve konuya bütüncül bir çerçevede bakan çalışmalar, öğrencilerin çağdaş insanlar, bilinçli ve nitelikli vatandaşlar olarak yetiştirilmesi olanaklarını genişletmekte ve bu koşulları güçlendirmektedir. Çağdaşlaşma doğrultusunda, toplumda çoğulcu ve katılımcı demokrasinin gelişmesi için insana çok yönlü ve her alanda yatırım yapmak önemlidir. Çocuk ve genç yaşadığı toplumsallaşma süreci içinde gelişir. Toplum, toplumsallaşma etmenlerinin bütünlüğü içinde, çocuğa ve gence toplumsal değerleri aktarır. Yaşanılan toplumsallaşma süreci, insanın yaşadığı ve etkin olarak katıldığı, yaşayarak ve yaparak öğrenme sürecidir.

Ailede başlayan ve toplumsal yaşamın her alanında, okulda, arkadaşlar arasında, çevrede, kentte çok yönlülük kazanan toplumsallaşma, ailenin yaşam kalitesine göre nitelik kazanır. Ailenin toplumsal konumu, yapısı, aile üyelerinin kişisel ve toplumsal özellikleri, ailenin yaşadığı sosyal çevre, yerleşim yerinin sosyal, ekonomik ve kültürel nitelikleri, ailenin gelir düzeyi, yaşam tarzı ve yaşam stratejisi, aile içi ilişki ve etkileşimler, ailede yaşanan olaylar, ailenin ve aile bireylerinin yaşadıkları olaylar, ailenin gelişme ve değişme eğilimleri, aile sorunları, ailenin sahip olduğu nesnel koşullara bakışı ve doğum düzeyleri çocukların gelişme ve yetiştirme süreçleri üzerinde etkilidir (Cılga, 1989: 24 -27).

Aile, çocuğun ve gencin toplumsallaşması üzerinde etkili olan temel kurumlardan biridir. Ailenin yapısı ve yaşam kalitesi içinde ana-baba-çocuk ilişkileri önemlidir. Ailede egemen olan zihniyet, yaşam biçimleri, ilişki ve etkileşimler çocuk yetiştirme yaklaşımını ve pratiğini de belirler. Anne ve babanın değerleri, yetiştirme kültürleri ve deneyimleri çocuğun yetiştirme koşullarını, ortamını ve olanaklarını belirler. Çocuğun yararını gözetme, çocuğa yönelik sevgi davranışları, çocuğun katılımını sağlama ve çocuğun görüşlerini alma çabaları, bu koşullar içinde somut bir önem ve gerçeklik kazanır. Anne ve baba tutumlarının niteliğine göre çocuğun gelişiminde farklılıklar söz konusu olur. Sözün gelişi, ailede anne ve babanın otoriter ya da demokratik yetiştirme tutum ve davranışlarına göre çocuğun kişilik gelişimi, duygusal gelişimi ve bilişsel gelişimi farklılaşır. Çocuğun benliğinin gelişimi, değerleri ve davranışları, yönelişleri, eylemleri, beklenti ve umutları, katılım, uyum ve bütünleşme düzeyleri farklılaşmalar gösterir (Cılga, 1989; 43-48). Kağıtçıbaşı (1962: 139)'na göre, köyden kente ve üst sosyal tabakaya yönelik sosyal hareketlilik, ailede kontrol ortamını azalttığından, gençlerde sosyal değişime yatkın kişilik tipini oluşturmaktadır. Değişen ailelerdeki çocukların, içine girecekleri sosyal sınıfa onları hazırlayan “hazırlayıcı sosyalleşme”den geçtikleri kabul edilebilir.

Anne ve babanın toplumsal konumu, eğitim düzeyi, bilgi ve bilinç düzeyi toplumsal düzeyde yapısal dönüşümlerin bir yansımasıdır. Demokratik tutumlar kadar otoriter tutumlar da yaygın bir anlayış olarak toplumsal gerçek içinde varlığını sürdürmektedir. Ayrıca, demokratik söyleme sahip otoriter ebeveyn davranışları da yaygın olarak görülebilmektedir. Çağdaşlaşma sorunları, belirli ailelerde geriye dönük, geleneksel yetiştirme yaklaşımını ortaya çıkarırken, belirli ailelerde ileriye dönük demokratik yetiştirme yaklaşımını öne çıkarmaktadır. Geçiş sürecinde olan ve belirli niteliklere sahip ailelerde ise tampon mekanizmalar üretilmekte, hem otoriter hem de demokratik olma çabaları bir arada ve karışık bir durumda çocuğa yansımaktadır.

Çağdaş aile modelinde, bağımsızlık ilkesine göre işlerlik kazanan aile sisteminde sosyalleşme değerleri ve aile içi etkileşim demokratik değerlere göre işler. Ailenin yapısı ve ailenin yaşam koşulları, anne-baba davranışları, çocuk yetiştirme anlayışlarını ve ailede katılımcı mekanizmaların işleyişini belirler.

Türkiye’de yaşanan toplumsal değişme sürecinde, aile yapıları da değişmektedir. Geleneksel aile modelinden kentsel beraberlik modeline geçiş söz konusudur. Bu model, Türkiye gibi ilişki kültürüne, beraberlik kültürüne dayalı toplumlardaki gelişmiş kesitlerin bir modeli olarak düşünülebilir. Gelişmiş kesitteki ailenin, yani kentsel, yüksek eğitim düzeyinde, gelir düzeyi daha yüksek olan ailelerin modeli olarak düşünülebilir. Bu model karşılıklı duygusal bağımlılık modeli olarak da tanımlanabilir (Kağıtçıbaşı, 1995: 60).

Geçiş toplumunda aile modeli, kentsel beraberlik, paylaşma ve dayanışma kültürüne dayalı demokrasi kültürüne dönüşmektedir. Bu dönüşüm, gelişmiş kesimlerde, eğitim düzeyi yüksek ve duygusal bağımlılığı yaşayan ailelerde gözlenmektedir. Bu dönüşümü yaşayan ailelerde demokratikleşme öne çıkarken, geçiş sürecinde, bağımlılık kültürüne özgü boyutlar da bu yeni gelişmelerle bir arada bulunabilmektedir. Kentsel beraberlik kültürü, karşılıklı duygusal bağımlılık kavramlaştırılmasıyla açıklanmaktadır. Kentleşme, sanayileşme ve artan refah düzeyi bağlamında aile yapısının oluştuğu temel alınarak, aile sisteminin bu çerçevede nitelik kazandığı açıklanmaktadır. Aile yapısı, işlevsel karmaşık aile, çocuğa maddi kaynak aktarma, çekirdek aile bağları ve akrabalık bağları, düşük doğurganlık ve artan kadın statüsü değişkenleri ile tanımlanmaktadır. Karşılıklı duygusal bağımlılık modelinin temel bileşenleri bu ana başlıklarla açıklanmaktadır. Aile sistemi, sosyalleşme değerleri, aile etkileşimi ve kişilerarası karşılıklı bağımlılık (ilişkisel benlik) ve ailesel karşılıklı bağımlılık değişkenleriyle ele alınmaktadır. Sosyalleşme değerleri, aile-grup değerleri ve bireysel değerler, ana babaya duygusal yatırım, çocuğa maddi ve duygusal yatırım, duygusal karşılıklı bağımlılık değerleri, çocuğun psikolojik değerleri ve azalan erkek çocuk tercihi değişkenlerinin bütünlüğü içinde açıklanmaktadır. Aile içi etkileşimi, yetkili çocuk yetiştirme (denetim+ özerklik), çocuk yetiştirmede bağımlılık+ özerklik yaklaşımı açılarından ele alınmaktadır.

Aile içi demokrasinin gelişmesi ve çocuğun demokratik aile ortamında yetiştirilmesi, çağdaş toplum düzeyine ulaşmada önemli bir etki gücüne sahiptir. Büyükkaragöz'e göre (1995: 117); ailenin çocuğun gelişimindeki en etkili yardımları şöyle sıralanabilir:

1. Aile, grup içinde dengeli bir birey olabilmesi için çocuğa güven duygusu aşılar.
2. Aile, çocuğun sosyal kabul görmesi için gerekli ortamı hazırlar.
3. Çocuğun sosyalleşmesi için gerekli adımı hazırlar ve kabul edilmiş uygun davranış biçimlerini kapsayan bir model oluşturur.
4. Çocuğun uyum sorunlarının giderilmesine yardım eder, çocuğun okul ve çevredeki başarısı için yeteneklerini geliştirir.

Demokratik aile ortamında, çocuğun birey olması, güven duygusu kazandırılması, sosyal kabul için gerekli ortamın ailede hazırlanması, uyum sorunlarının giderilmesi, uygun davranış biçimlerinin geliştirilmesi ve çocuğun okulda ve çevrede başarılı olması için yeteneklerinin geliştirilmesi önem kazanır.

II. ANA-BABA DAVRANIŞLARI VE DEMOKRASİ

Demokratik aile ortamına sahip ailelerde ana-baba bakışı gelişme odaklıdır. Anne ve baba, kendilerinin ve çocuklarının yaşam koşullarının çok yönlü gelişmesi için gerekli çabaları üretmeye açıktır. Sevgi ve saygının temel olduğu ailede öğrenmeye açıklık, yaşayarak öğrenme ve gelişme temel zihniyeti belirler.

Baskıcı, kontrolcü ve denetleyici tutumlara dayalı otoriter ana baba davranışları ile katılımcı, paylaşımcı, esnek ve gelişmeye açık demokratik tutumlara dayalı ana baba davranışları çocuğun ve gencin yetiştirilmesinde öne çıkan ana davranışlardır. Geçiş toplumunda gözlemlenen ara formlar da öne çıkan yaygın yetiştirme davranışı olarak gözlenmektedir. Geleneksel aile modelinden çağdaş aile modeline geçiş sürecinde olan ailelerde, otoriter ana baba davranışları ile demokratik ana baba davranışları bir arada gerçekleşmektedir (Cılga, 2004: 78-80).

Otoriter davranışları çocuğa yönelten baskıcı, itici, sevgisiz aile davranışlarının egemen olduğu ailede, ortam gergin, ilişkiler düşmancadır. Bol eleştiri, azar, aşağılama ve dayak vardır. Çocuğu dinlemek, anlamaya çalışmak, davranışının nedenini araştırmak gibi duygusal paylaşma belirtileri görülmez. Çocuğu benimseme ve kabullenme eksiktir. Bu evlerde çocuk eğitiminin tek amacı çocuğu baskı altında tutmak, göz açtırmamaktır. Çocuğa karşı yaklaşım hep soğuk, anlayışsız ve kırıcıdır. Çocukların benlik saygıları düşüktür. Güvensiz ve tedirgindirler; düşmanca duygularla dolu ve saldırgan davranışa yatkındırlar. Ezilme, horlanma ve benimsenmeme sonucu yaralanan benlik saygılarını kazanmak için çeşitli yollara başvururlar (Yörükoğlu, 1989:149).

Baskıcı ve otoriter tutum sergileyen anne ve babalar, çocuğun kendine olan güvenini ortadan kaldıran, onun kişiliğini hiçe sayan bir tutumu sergilerler. Bu tutumda, ana-baba katı bir disiplin uygular. Çocuk, sessiz, uslu, nazik, dürüst ve dikkatli olmasına karşılık, küskün, silik, çekingen, başkalarının etkisinde kolay kalabilen, aşırı hassas bir yapıya sahiptir. Zor yoluyla sevgiyi esirgeyerek denetlemenin boyutlarının egemen olduğu aşırı baskılı ve otoriter aile ortamında yetişen çocuklar dıştan denetimli bir kişilik oluşturur. İçinden geldiği gibi davranmak yerine, olması gerektiği gibi davranmak şeklinde koşullandırılır (Yavuzer, 2003: 28-29).

Seven, benimseyen, demokratik aile davranışları çağdaş ailenin bir göstergesidir. Demokratik aile ortamında ana, baba ve çocuklar arasında sevgi, saygı ve paylaşım vardır. Özgür, katılımcı ve herkesin söz hakkının olduğu ilişkiler egemendir. Çocuklar bu ortamda yetişerek çevreye kazanılan nitelikleri ve davranışları aktarırlar.

Demokratik aile ortamında, evde gerginlik yerine ılımlı, sıcak bir hava vardır. Birlikte konuşma, şakalaşma, eğlenme yanında, herkesin uyacağı kurallar bellidir. Ancak bu kurallar dayakla, baskıyla, korkutmayla sürdürülmez. Herkesin gönüllü benimsemesi söz konusudur. Cezalar ılımlı ve eğitici. Amaç çocuğu sindirmek değil, sorumluluk duygusu kazandırmaktır. Çocuk buyruklarla değil, yol gösterilerek ve uyarılarak eğitilir. Çocuğun kişiliğine saygı gösterilir. Bağımsız davranması için aileden destek görür. Kendi işini kendi görmeye alıştırılır. Özgür davranışı onaylanır. Özgürlükleri kullanabileceği ölçüde ve kötüye kullanmadığı sürece arttırılır. Ayrı kişilik sahibi bir erişkin gibi ana babasıyla konuşup tartışabilir. İsteklerine doğrudan karşı çıkmak yerine ona sorular sorarak, düşünmesini sağlayarak doğru yolu bulmasına yardım edilir. Arkadaşlarıyla gezmesine, eğlenmesine makul ölçülerde izin verilir, derslerini aksatmaması koşuluyla spor yapması desteklenir (Yörüköglü,1989: 152-153).

Güven verici, destekleyici ve hoşgörülü tutum, çocuğun kendine güvenen, yaratıcı, toplumsal bir birey olmasına yardım eder. Evde söz hakkı vardır. Duygu ve görüşlerine saygı duyulur. Sevgi ve teşvik görür. Yetişkinler tarafından dinlenir. Böyle bir ortamda çocuk, girişim yeteneğine sahip olur. Özgüven kazanır ve kendi kendine karar verip sorumluluk taşımasını öğrenir (Yavuzer, 2003: 33-34).

Demokratik ailede çocuğa demokrasi terbiyesinin kazandırılması, aile içi ilişkilerde karşılıklı saygı ve sevgi, birbirinin hakkına riayet etmek ve hoşgörü değerleriyle ilişkilidir. Demokratik ailelerde, eşlerin birlikte ulaştığı görüşe dayanan bir yönetim vardır. Düzen karmaşık görünür. Fakat, birleştirilmiş güçlere dayanmaktadır. Birlikte ulaşılmış bu görüş, eşlerin düşüncelerine kadar sinmiştir. Birinden biri herhangi bir işi diğerine sormadan yaptığında eşinin nasıl bir tepki göstereceğini kestirebilmektedir. Ayrıca, eşlerin yeterli oldukları konular dışında, aileye ilişkin bütün kararları birlikte verdikleri görülür. Böyle ailelerde eşler, daha erken yaşlardan başlayarak çocuklarının sorumlu, aile içinde yerlerini bilir, bağımsız birer kişi olarak yetişmesi için gerekli eğitim ortamını hazırlar. Böyle ailenin çocukları, başkaları ile nasıl işbirliği yapılacağını, aile işlerinin nasıl yapılacağını, aile kararlarını gerçekleştirmek için nasıl birbirlerine yardım edebileceklerini ve bir küme içinde demokratik işlemleri nasıl kullanacaklarını öğrenirler. Bu çocuklar kendilerine güvenmede, bağımsız fert olmada ve yetişkinlik çağına hazırlanmada iyi bir gelişim içindedir (Büyükkaragöz,1995: 118-119).Bu nedenle, özellikle aile ve okuldaki demokratik sosyalleşme oldukça büyük önem arz etmektedir.

III. AİLE- OKUL İLİŞKİLERİ: DEMOKRATİK ETKİLEŞİM

Okul, çocuklar için çok yönlü olanaklar sunan bir gelişme ortamıdır. Demokratik ortam ve koşullar içinde tüm çocukların eğitim yoluyla yetişmeleri, ders içinde ve dışında öğrenci olarak yeni rol ve sorumluluk üstlenmeleri tüm anne ve babaların beklentileridir.

Okul-aile ilişkilerinin ve etkileşimlerinin yapıcı, geliştirici ve katılımcı anlayışlarla güçlenmesi, öğrenci merkezli bir yapıda işlerlik kazanması önemli bir stratejik amaç olarak düşünülmelidir. Öğrenci merkezli olarak başlayan, sosyal çevreyi kucaklayan ve okulu bir toplumsal gelişme odağı olarak güçlendiren okul-aile ilişkileri, gelişimsel açıdan okulda, ailede ve toplumda demokrasi eğitiminin gerçekleşmesi için önemli açılımları sunabilir.

Anne-babanın zihniyeti, tutum ve davranışları ile somut uygulamaları, okula giden çocuklarının gelişmesi için ortaya çıkan en önemli destek mekanizmasıdır. Anne ve babanın okula, okuldaki çalışmalara ve kendi çocuklarının bu ortamda gelişen rol ve sorumlulukları üstlenmesine bakışları, öğrencinin, ailenin, okulun ve toplumun demokratik gelişimi hedefi doğrultusundaki çalışmaların gücünü arttırır (Cılga,2004: 85).

IV. YÖNTEM

Araştırma, bütüncül yaklaşımla ele alınmış, toplum içinde yetişen bireyin gelişimi, yerleşim yeri, toplumsal çevre, aile ve okul sistemlerinin karşılıklı etkileşimleri içinde değerlendirilmiş; birey odaklı gelişmeler, makro ve mikro düzeylerin bütünlüğünde ele alınarak nedensellik ilişkileri irdelenmiş, değişen yapısal etmenlere göre ortaya çıkan farklılaşmalar ve oluşan sorunlar değerlendirilmiştir. Hem nicel ve hem de nitel yönleri olan bir çalışmadır. Topladığı verilerden hareketle vardığı sonuçlar ile ilgili konuyu açıklayan ve betimleyen bir yönünün olduğu söylenebilir.

Araştırma evreni, Ankara ili Keçiören ilçesinde bulunan, kamuya ve özele ait tüm ilköğretim ve ortaöğretim kurumlarını kapsamaktadır. Toplam 127 eğitim kurumundan okul başkanlığı projesine katılan toplam 105 okul araştırmanın evrenini oluşturmuştur. Keçiören İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü ile birlikte geliştirilen “okul başkanları projesi”nin uygulamasına, liderlik eğitimine ve proje geliştirme çalışmalarına katılan tüm okul başkanları araştırma kapsamına alınmış ve tam sayım yapılmıştır (Cılga, 2004: 66- 68).

Araştırmanın amacı çerçevesinde, sergilenen kuramsal açılım ve benimsenen bütüncül yaklaşım doğrultusunda verilerin toplanabilmesi için bir

anket geliştirilmiştir (Cılga, 2004: 152-160). Anket kapsamında, okul başkanlarına ilişkin demografik bilgileri, ailelerinin yapısına ilişkin bilgileri, ailede kararların alınması ve öğrencinin kararlara katılımı, okul başkanlığına ailenin, okulun ve arkadaş çevresinin bakışını saptayacak sorulara yer verilmiştir. Araştırmada temel alınan soru kağıdı özgün bir çalışmanın ürünüdür. Ankette, okul başkanlarının ailelerini, ana baba davranışlarını ve ailede kararlara katılım durumlarını, okul başkanlığına bakışlarını ve okul başkanlarının profilini sergileyecek sorulara yer verilmiştir. Okul başkanlarının kendini değerlendirme, liderlik davranışlarını açıklama ve ekibini değerlendirme konularında görüşlerini saptayacak sorulara da anket formunda yer verilmiştir. Bu konuda, .G. Murat Dengiz (2000: 30-32) tarafından yazılan “Takım Çalışması Teknikleri” adlı kitaptan yararlanılmış, kendini değerlendirme, liderlik davranışlarını açıklama ve ekibini değerlendirme konularındaki soruların geliştirilmesinde yararlanılmıştır. Önceki çalışmada eğitim kurumu değişkenine göre irdelenen veriler bu araştırmada, ana baba davranışları değişkenine göre ele alınmıştır. Bu yazıda, aile odağı açısından ele alış ağırlık kazanmış, kuram ve veriler yönünden önceki çalışmadan ayrı, yeni ve farklı bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Yazıda tabloların bir bölümüne yer verilmiştir. Bazı tablolara, sayfa sınırlaması nedeniyle yer verilmemiş, sadece bulguları sergilenmiştir.

V. BULGULAR

V.1. Okul Başkanlarının Konumu ve Ana Baba Davranışları

Okul başkanlarının devam ettikleri okullar, ilköğretim ve ortaöğretim kurumlarıdır. Okul başkanlığı uygulamasının tüm okullarda uygulanması, eğitim yönetiminin bütüncül yaklaşımı açısından önemlidir. Kız ve erkek öğrencilere, farklı eğitim kademelerinde okul sistemi içinde geliştirilen katılımcı modelleri yaşayarak öğrenme olanağı sağlanmaktadır. Okul başkanlarının devam ettikleri okullar ile cinsiyet yönünden durumlarına ilişkin bilgiler, Tablo:1’de sergilenmiştir.

Tablo-1: Okul Başkanlarının Okula ve Cinsiyete Göre Dağılımı

	Kız		Erkek		Toplam	
	n	%	n	%	n	%
İlköğretim Okulu	57	54.28	25	23.81	82	78.1
Ortaöğretim Okulu	10	9.5	13	12.38	23	21.9
Toplam	67	63.8	38	36.19	105	100

Okul başkanlarının büyük bir bölümü ilköğretim okullarına devam etmektedirler. Okul başkanları arasında kız öğrencilerin (%63.8) çoğunlukta olması önemlidir. Okul başkanı olan kız öğrencilerin büyük bir grubu ilköğretim okullarında bulunmaktadır.

İlköğretim döneminde okul başkanı olan kız öğrencilerin oranının erkek öğrencilere göre öne çıkması anlamlı bir bulgudur. İlköğretim çağındaki kız öğrenciler, erkek öğrencilere göre önemli bir farklılık göstererek katılımcı mekanizmalar içinde sorumluluk almaktadırlar. Ortaöğretim çağında bulunan okul başkanları grubu içinde ise erkek öğrencilerin oranı kız öğrencilerin önüne geçmektedir. İlköğretim çağında kız öğrenciler açısından gözlemlenen oransal yığılım, ortaöğretim aşamasında gözlenmemektedir. İlköğretim okullarında katılımcı olan ve sorumluluk alan kız öğrencilerin lise döneminde benzer yoğunluğu göstermemeleri cinsiyet yönünden anlamlı bir farklılaşmadır. Bu sonuç, gelişim evreleri, ana baba davranışları ve yetiştirme tarzları açısından ayrıca incelenmesi gereken bir olgudur.

Eğitim hakkından yararlanarak, devam ettikleri okullarda okuyan ve okul başkanlığına seçilen öğrencilerin içinde buldukları yaş dönemi, gelişimsel açıdan önemlidir. Bu açıdan okulda ders dışı süreçlere katılım olanağından yararlanan öğrencilerin varlığı da önem taşımaktadır. Katılımcı bir mekanizma olarak okul başkanlığı, öğrencilere demokrasi eğitiminin kazandırılması açısından önemli bir fırsattır. Öğrencinin, hakları olan bir insan olarak, bu pratiğin içinde olması çocukluk döneminde yaşanan önemli bir öğrenme ortamıdır.

Okul başkanlarının yaş dağılımları ve ailede karşılaştıkları ana baba davranışları arasındaki ilişkiler ele alınmıştır. Elde edilen veriler Tablo:2'de sergilenmiştir.

Tablo-2: Ana Baba Davranışları Açısından Okul Başkanlarının Yaşlarının Dağılımı

Ana baba davranışları/Yaş	12 -13		14 -15		16 -17		Toplam	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Otoriter, baskıcı ve kontrolcü	3	2.9	5	4.8	3	2.9	11	10.5
Demokratik, hoşgörülü ve bağımsız bırakan	9	8.6	24	22.9	13	12.4	46	43.8
Otoriter ve demokratik davranışların karışımı	17	27.6	20	19.1	11	10.6	48	45.7
Toplam	29	27.6	49	46.7	27	25.8	105	100

p. 0.05, s.d.=4, X² h=6.540, X² t=9.488

Ailede anne baba davranışları açısından, tüm okul başkanları arasında, otoriter/demokratik davranışların karışımını sergileyen anne babalar ile ilk sırayı almaktadır. Demokratik, hoşgörülü ve özgürlükçü davranan anne ve babaya sahip olanlar ikinci sırayı almaktadır. Tamamen otoriter, baskıcı ve kontrolcü anne baba davranışları ile yüz yüze olanların ise küçük bir grubu oluşturmaktadır.

Yaşa bağlı gelişim evreleri açısından, demokratik anne baba davranışlarının 14-15 yaş döneminde ön sırayı aldığı görülmektedir. 12-13 yaşlarında olanlar genellikle otoriter anne baba davranışları ile karşı karşıya kalırken, 14-15 yaş döneminde demokratik davranışların ön plana çıktığı, bir grup ebeveynin ise bu dönemde hem demokratik hem de otoriter davranışları bir arada sergiledikleri gözlenmektedir. Lise çağında olan bir grup öğrencinin ailesinde de bu davranış eğiliminin sürdüğü gözlenmektedir. Çoğunluğu ergenlik çağında bulunan öğrenci başkanlarının okulda demokratik mekanizmalar içinde sorumluluk alırken, ailelerinde demokratik anne baba davranışları ile yetişme olanaklarının yaygın olmadığını saptanması önemli bir bulgudur. Davranış yönünden birbirine çelişen ortamlarda yetişen öğrenci başkanlarının varlığı, okulda demokrasi uygulamaları kadar ailede demokrasi uygulamalarının da önemli olduğunu düşündürmektedir. Öğrencilerin demokrasi kültürünü ailede de yaşayarak öğrenme olanaklarının genişletilmesi önemli bir gereksinim olarak gündeme gelmektedir. Öğrencilerin annelerinin ve babalarının bilgi ve bilinç düzeyleri davranışları üzerinde etkilidir. Anne baba eğitim düzeyi, davranışlarını belirleyen önemli bir değişken olarak anlam kazanmaktadır.

V.2. Anne Baba Davranışları Açısından Ailelerin Değişen Yapısı

Okul başkanı öğrencilerin anne ve baba eğitim düzeyleri hangi nitelikleri göstermektedir? Anne baba eğitim düzeyi ile demokratik davranışları sergileme arasında nasıl bir ilişki vardır? Bu konudaki ilişkileri aramak amacıyla yapılan veri analizleri belirgin farklılıkların olduğunu göstermiştir. Okul başkanlarının anne baba eğitim düzeyleri genel Türkiye ortalamasının üzerindedir (Tablo-3).

Tablo-3: Ana Baba Davranışları Açısından Anne Eğitim Düzeyi

Ana baba davranışları/baba eğitim düzeyi	Okur-yazar değil		İlkokul		Ortaokul		Lise		Üniversite		Toplam	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Otoriter, baskıcı ve kontrolcü	2	1.9	5	4.8	2	1.9	2	1.9	-	-	11	10.5
Demokratik, hoşgörülü ve bağımsız bırakan	4	3.8	19	18.1	7	6.7	11	10.5	5	4.8	46	43.8
Otoriter ve demokratik davranışların karışımı	-	-	20	19	9	8.6	14	13.4	5	4.8	48	45.7
Toplam	6	5.7	44	33.9	18	21	27	17.4	10	9.6	105	100

Demokratik anne davranışlarını sergileyenlerin eğitim düzeyi, ilkokul (%18.1) ve lise (%10.5) olarak öne çıkmaktadır. Otoriter davranan annelerin eğitim düzeyinin ilkokul (%4.8) düzeyinde gözlenmiştir. Otoriter ve demokratik davranışların karışımını bir arada gösteren annelerin eğitim düzeyi ise yükselmekte, ortaokul (%18.1) ve lise (%13.4) düzeyinde yoğunlaşmaktadır.

Anneler arasında okur-yazar olmayanların oranı %5.7 gibi çok düşüktür. Anne eğitim düzeyi, ilkokul (%33.9), ortaokul (%21) ve lise (%17.4) düzeyinde yığılma göstermektedir (bkz. Tablo:2). Eğitim düzeyi yükseldikçe demokratik davranışlar sergileyen annelerin oranı artmaktadır. Anne eğitim düzeyi yanında baba eğitim düzeyi de ailede ilişkilerin ve davranışların gelişmesinde önemlidir.

Tablo-4: Ana Baba Davranışları Açısından Baba Eğitim Durumu

Ana baba davranışları/baba eğitim düzeyi	İlkokul		Ortaokul		Lise		Üniversite		Toplam	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Otoriter, baskıcı ve kontrolcü	2	1.9	3	2.9	5	4.8	1	1.0	11	10.5
Demokratik, hoşgörülü ve bağımsız bırakan	13	12.4	7	6.7	16	15.2	10	9.5	46	43.8
Otoriter ve demokratik davranışların karışımı	8	7.6	10	9.6	16	15.2	14	13.3	48	45.7
Toplam	23	21.9	20	19	37	35.2	25	23.8	105	100

Demokratik anne baba davranışlarının yaşandığı ailelerde babalar eğitilidir. Otoriter, baskıcı ve kontrolcü davranışların yaşandığı ailelerde baba eğitim düzeyi düşüktür. Otoriter ve demokratik davranışların karışık olarak yaşandığı ailelerde babaların eğitim düzeyleri yükselmektedir. Baba eğitim düzeyi ile ana baba davranışları arasında yakın bir ilişki olduğu gözlenmektedir. Baba eğitim düzeyi yükseldikçe ailede ana baba davranışları demokratik tutumlara doğru değişmektedir (bkz. Tablo-4).

Okul başkanlarının ailelerinin sosyal ve ekonomik düzeyi, ailede demokrasinin gelişmesi bakımından önemlidir. Ailenin sosyal ve ekonomik düzeyi ile anne baba davranışlarındaki farklılaşmalar arasında bir ilişki var mıdır? Bu nedenle, ailelerin sosyal ve ekonomik düzeylerindeki farklılaşmalar ile anne baba davranışları arasında nasıl bir ilişkinin olduğuna bakılmıştır.

Sosyal ve ekonomik düzey incelenirken, Kağıtçıbaşı'nın (1972: 38-41), İzmir'de lise öğrencileri üzerinde yaptığı araştırmadaki sosyo-ekonomik düzey kavramının açılımı, değişkenleri ve soru olarak yöneltme yaklaşımı temel alınmıştır. Toplum meydana getiren bireylerin kendilerini sosyal statü

basamağında nasıl gördükleri açısından konuya yaklaşmıştır. Burada kişinin kendi algısı önem kazanmakta ve ait olduğu sosyal statü, kendi görüşüne göre saptanmaktadır. Yani sosyal statünün sosyal psikolojik bir tanımı yapılmaktadır. Öznel değerlendirmenin yapılmasında nesnel göstergelerin temel alınması sağlanmaktadır. Sosyo-ekonomik düzeyi tanımlayan nesnel göstergeleri (gelir, anne-baba eğitim düzeyi, anne-baba meslekleri, konut özellikleri, oturulan yerleşim yeri) dikkate alarak, öğrencilerden kendi ailelerinin toplum içindeki sosyal ve ekonomik düzeylerini nasıl algıladıklarını değerlendirmeleri, alt, orta ve üst sosyo-ekonomik düzey seçenekleri kapsamında düşüncelerini belirtmeleri istenmiştir. Ailelerin sosyal ve ekonomik düzeyleri ile ana baba davranışları arasındaki ilişkiler değerlendirilmiştir. Elde edilen veriler, Tablo-5'de sergilenmiştir.

Tablo-5: Ana Baba Davranışları Açısından Ailelerin Sosyal ve Ekonomik Düzeyleri

Ana baba davranışları/ Ailelerin SED düzeyi	Üst		Orta		Alt		Toplam	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Otoriter, baskıcı ve kontrolcü	2	1.9	8	7.6	1	1	11	10.5
Demokratik, hoşgörülü ve bağımsız bırakan	1	1	43	41.0	2	1.9	46	43.8
Otoriter ve demokratik davranışların karışımı	5	4.8	39	37.1	4	3.9	48	45.7
Toplam	8	7.6	90	85.7	7	6.7	105	100

p: 0.05, s.d. = 4 X² h = 7.543, X² t = 9.488

Okul başkanlarına göre, aileleri çoğunlukla (%85) orta sosyo-ekonomik düzeydedir. Üst ve alt sosyo-ekonomik düzeyde bulunan aileler çok düşük orandadır. Yapılan istatistiksel analiz sonucunda, sosyal ve ekonomik düzeye göre ana baba davranışlarının önemli bir farklılık göstermediği görülmüştür (bkz. Tablo-4). Çocuklarına demokratik, hoşgörülü davranan ve bağımsız bırakan aileler ile çocuklarına otoriter ve demokratik davranışların karışımını sergileyen aileler orta sosyo-ekonomik düzeyde bulunan ailelerdir.

Okul başkanlarının ailelerinin çoğunluğunun orta sınıf ailelerden olması önemli bir bulgudur. Orta sınıfta bulunan ailelerde yetişen çocukların okulda demokratik mekanizmalara yönelmesi ve katılması önemli bir farklılıktır. Demokratik anlayış ve davranışları sergilemek, demokratik ortam ve koşullar ile buluşmak ve katılmak daha çok orta sınıfa özgü bir nitelik olarak ortaya çıkmaktadır.

Çoğunluğu orta sınıftan olan okul başkanlarının ailelerinde karar verme durumu önem kazanmaktadır. Bu amaçla, ailede karar verme durumu irdelenmiştir. Anne baba davranışlarındaki farklılaşmalar ile ailedeki karar verme durumu arasındaki ilişkiler incelenmiştir.

Tablo-6: Ana Baba Tutumlarına Göre Ailede Karar Verme Durumu

Tutumlar/karar verenler	Ortak karar (ana baba ve çocuklar dahil)		Anne ve baba birlikte		Baba		Anne		Toplam	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Oteriter, baskıcı ve kontrolcü	4	3.8	5	4.8	1	1.0	1	1.0	11	10.5
Demokratik, hoşgörülü ve bağımsız bırakan	29	27.6	9	8.6	6	5.7	2	1.9	46	43.8
Oteriter ve demokratik davranışların karışımı	30	28.6	7	6.7	9	8.6	2	1.9	48	45.7
Toplam	63	60.0	21	20.0	16	15.2	5	4.8	105	100

$p=0.05$, $sd.=6$ $X^2h=14.59$ $X^2t=12.590$

Ailede karar verme ile anne baba davranışları arasında bir ilişki var mıdır? Ailede kararların alınması ile anne baba davranışları arasındaki ilişkilere bakılmıştır. Ayrıca, okul başkanının ailedeki kararlara katılımı üzerinde durulmuştur. Bakılan ilişki konusunda gerçekleştirilen ki kare analizi, farkın önemli olduğunu göstermiştir. Ana baba davranışları ile ailede karar verme ve kararlara katılım ilişkilerinde önemli farklılıklar olduğu gözlenmiştir. Gençlerin kararlara katılımının gerçekleştiği ailelerde, otoriter davranışlar söz konusu olmamaktadır. Kararlara katılımın söz konusu olduğu ailelerde çocukların da çoğunlukla kararlara katılımı gerçekleşmektedir. Otoriter olmayan anne baba davranışları, katılıma açık anlayışları ve mekanizmaları ailede üretmektedir.

Okul başkanlarının ailelerinde ortak karar alma eğilimi (%60) yüksektir. Demokratik, hoş görülü ve bağımsız bırakan aileler ile otoriter ve demokratik davranışları bir arada sergileyen ailelerde ortak karar alma eğilimi önemli bir özellik olarak öne çıkmaktadır. Okul başkanlarının önemli bir bölümünün ailede ortak karar alma sürecine katılmış olmaları önemli bir bulgudur.

Bu bulgu, değişmeye açık olan bu ailelerde gelişen ara mekanizmaların varlığını sergilemesi bakımından önemlidir. Geçiş sürecinde olan ailelerde ikili ve karma davranış modelleri ortaya çıkmaktadır. Otoriter yapılardan demokratik yapılara geçiş sürecinde olan ailelerde, demokratik davranışların güçlendirilmesi gereklidir. Sosyal gelişme açısından otoriter yapı ve davranışlardan demokratik yapı ve davranışlara geçen ailelerin desteklenmesi önemli bir gereksinimdir.

V.3. Anne Baba Davranışları Açısından Okul Başkanlığına Bakışlardaki Değişmeler

Farklı aile yapılarında yetişen çocuğun devam ettiği okulda başkanlığa seçilmesi önemli bir oluşumdur. Aile ortamında demokratik davranışlarla yetiştirilen çocuklar, okulda da demokratik ortamlara katılma şansını bulmaktadır. Otoriter ailelerden gelen öğrenciler, okuldaki demokratik ortamlara katılımdan uzak kalmaktadırlar. Sosyal ve ekonomik düzeyi orta olan ve demokratik aile ortamında yetişen çocukların okullarda demokratik ortamlara katılım olanakları daha yüksektir. Zengin kesimden gelenler yanında, yoksul kesimlerdeki ailelerden gelenlerin de demokratik ortamlardan uzak kalması düşündürücüdür.

Okul başkanlığına seçilmek, öğrenci kadar aile için de önemli bir olaydır. Çocuğun okuldaki statüsünün değişmesi, yeni rol ve sorumluluklar alması önemli bir gelişmedir. Bu gelişmeye ailenin bakışı önemli bir göstergedir.

Tablo-7: Ana Baba Tutumları Açısından Ailenin Okul Başkanı Seçilmeye Bakışı

Ana Baba Tutumları/ Bakış	Olumlu Bakış		Olumsuz Bakış		Toplam	
	n	%	n	%	n	%
Otoriter, baskıcı ve kontrolcü	8	7.6	3	2.9	11	10.5
Demokratik, hoşgörülü ve bağımsız bırakan	44	41	2	1.9	46	43.8
Otoriter ve demokratik davranışların karışımı	40	39	8	7.6	48	45.7
Toplam	92	87.6	13	12.4	105	100

Bu konuda elde edilen veriler, ailelerin %87.6' sının, çocuklarının okul başkanı olmasına olumlu baktıklarını göstermiştir. Demokratik anne baba davranışlarının egemen olduğu ailelerde bu oran %41 düzeyine ulaşırken, otoriter ve demokratik davranışları bir arada karma olarak sergileyen ailelerde olumlu bakış %39 oranında gerçekleşmektedir. Demokratik davranışları sergileyen ve otoriter davranışlar yanında demokratik davranışları da bir arada gösteren aileler, çocuklarının okuldaki süreçlere katılımlarına olumlu yaklaşmaktadırlar. Okul aile ilişkilerinin gelişimi yönünden, demokratik ailelerin otoriter ailelere göre, okula ve okuldaki oluşumlara daha yapıcı ve olumlu yaklaşabilecekleri söylenebilir. Okul aile ilişkilerinde öne çıkan olumsuzluklar, otoriter aile yapılarından çıkabilir (bkz. Tablo-7).

Ailesinden olumlu destek alan okul başkanların okulda katıldıkları süreçleri benimseme ve aldıkları sorumluluklara yaklaşmaları olumlu yönde gelişir. Bu amaçla, öğrencilerin okul başkanı olmalarına bakışları sorulmuştur. Tablo düzeni içinde yer verilmeyen verilere göre, okul başkanı seçilen öğrencilerin çoğunluğu (%97.1), olumlu duygu ve düşüncelerle kendi okul başkanlıklarını değerlendirmektedirler. Olumlu bakışın en ön sırasını (%52.6) demokratik bir bilinçle bakanlar, kendilerini okulda öğrenci kitlesinin temsilcisi ve lideri olarak görenler almaktadır. Liderlik duygusu ve düşüncesinin öne çıkması önemli bir göstergedir. Okul başkanı seçilmeyi, kendisine güven ve sorumluluk veren bir olay olarak gören ve seçilmiş bir insan olma heyecanını belirtenlerin oranı ise %50.6'dır. Bu duygu ve düşünceleri taşıyan öğrencilerin kişilik özellikleri yönünden olumlu boyutlara yönelmeleri gelişimsel açıdan önemli bir göstergedir. Liderlik rolünü üstlenen öğrencilerde, gelişimsel açıdan lider olarak topluma dönük sorumluluk duygusunun yaşanılması ve kendine dönük olumlu kişilik özelliklerinin gelişimini sergileyen duyguların yaşanılması önemli bir sonuçtur.

V.4. Ana Baba Davranışları Açısından Okul Başkanlarının Davranışlarındaki Değişmeler

Katılımcı demokrasi düşüncesinin ve uygulamasının okulda gelişimi için okul başkanlarının okul çalışmalarında demokratik davranışlar sergilemeleri önemlidir. Okul başkanlarının davranışları, ailede yetiştirilme davranışları ile ne ölçüde paralellik göstermektedir? Çoğunlukla demokratik anne baba davranışları ile yetişen, benzer oranda, otoriter ve demokratik davranışları karma olarak sergileyen anne baba davranışlarıyla yetişen çocuklar, okul çalışmalarında ne kadar demokratik davranabilmektedirler? Demokratik değerlerin, tutum ve davranışların okul başkanlarınca hayata geçirilme düzeyi, ailelerin başarı düzeylerini ve okula sağladıkları desteği açıkça sergileyecektir.

Bu amaçla, okul başkanlarına okuldaki ekipler içindeki rolleri, işlevleri ve liderlik davranışları ile ilgili sorular sorulmuştur. Okul başkanlarının ekip içindeki davranışlarını değerlendirmek amacıyla belirli davranış soruları yöneltilmiştir. Ekipte ahengi ve barışı sağlama, uzlaşmayı sağlama, katılımı teşvik etme, çatışmaları çözme, düşmanlık göstermeme, takdir edilmeyi bekleme, gruba egemen olma, kusur arama ve ilgiliye saldırma konularında okul başkanlarının nasıl davrandıkları sorulmuştur. Bu veriler, ana baba davranışlarındaki değişmelere göre değerlendirilmiştir. Ana baba davranışları ile okul başkanlarının davranışları arasında yapılan istatistiksel çözümleme ki kare analizine göre yapılmıştır. Ailede anne baba davranışlarına göre okul başkanlarının okulda ekiplerdeki davranışları arasındaki farklılaşmalar da elde edilen tüm sonuçlar önemsiz bulunmuştur. Okul başkanı olan öğrencilerin liderlik davranışları, ailede ana baba davranışları ile paralellik

göstermemektedir. Demokratik ana baba davranışları ile ailede yetişenler okulda, otoriter davranış eğilimleri gösterebilmektedir. Öğrencilerin davranışlarının niteliğini belirleyen etmenlerin çok yönlü ele alınması gereği ortaya çıkmaktadır. Okul ortamı, arkadaş çevresi, yönetici ve öğretmen davranışları, aile dışında önem kazanan değişkenler olarak düşünülmelidir. Demokrasi eğitiminin etkililiğine, ortamın bütün boyutlarının anlamlı düzeyde katkısı bulunmaktadır. Bu durum, demokrasi eğitiminin başarısının ortamsal özelliklerden bağımsız düşünülmesi gerektiğini, bütüncül bir anlayış içerisinde yaklaşımın hiçbir ortamsal boyutun göz ardı edilmemesi gerektiğini ortaya koymaktadır (Yeşil, 2002: 163-164).

Okul başkanlarının demokratik değer, tutum ve davranışları benimseme ve uygulamaya dönüştürme yönünden gelişmeye gereksinimleri vardır. Okul başkanlarının davranışları demokratik olma yönünden güçlü bir farklılaşma göstermemektedir. Bilinçli davranışların sergilenmediği, demokratik ve otoriter davranışlar sergilemede, olumlu ve olumsuz yönde benzer oranlarda davranışların yaygın olduğu görülmüştür.

Ailede anne baba davranışlarına göre bakıldığında; demokratik anne baba davranışları ile otoriter ve demokratik davranışları bir arada sergileyen anne ve babalara sahip okul başkanlarının benzer oranlarda demokratik nitelikte olumlu ve otoriter düzeyde olumsuz davranışlar sergiledikleri gözlenmiştir.

Okul başkanlarının eğitim gereksinimlerini belirleyebilmek ve demokratik davranışlarını güçlendirebilmek için liderlik davranışlarına bakılmıştır. Liderlik davranışları yönünden, okul başkanlarının olumlu ve olumsuz davranışlar sergilemeleri konusunda benzer dağılımların ortaya çıktığı gözlenmiştir. Oransal olarak dağılımın yakınlığı her iki kişiden birisinin liderlik davranışlarına duyarlı ve bilinçli olduklarını göstermektedir. Fakat, benzer oranlardaki okul başkanları da liderlik davranışları konusunda bir yeterlilik içinde görünmemektedirler. Liderlik davranışları konusundaki bu görünüm, anne baba davranışları açısından karşılaştırıldığında benzer eğilimler göstermektedir.

Okul başkanlığına seçilen öğrencilerin liderlik temel bilgisi konusunda eğitilmeleri gerekmektedir. Ailede anne baba davranışları, okulda yönetici ve öğretmen davranışları liderlik davranışlarının kazanılması açısından yeterli bir deneyimi ve yaşayarak öğrenme olanağını sağlayamamaktadır.

TARTIŞMA

Ailede demokratik ortamda yetişmek okulda, demokratik ortamlara katılmak ve demokratik davranışlar sergilemek yönünden çocuklara nasıl bir

gelişme sağlar? Bu sorunun karşılığını üretmek amacıyla gerçekleştirilen araştırmanın bulguları önemli sonuçları öne çıkarmıştır.

Aile ortamının niteliği, ana baba davranışları ve katılım durumu üzerine elde edilen bulgular, demokratik süreçlerin çağdaş aile yapılarında geliştiğini göstermiştir. Çağdaş aile modeline özgü yapılar toplumumuzda önemli bir gerçeklik olarak gözlenmiştir (Kağıtçıbaşı, 1995). Fakat, yapısal değişim dinamiği içinde ailelerin yaşadığı sosyal hareketlilikler, önemli bir yapısal etken olarak aileler üzerinde belirleyici olmaktadır. Kağıtçıbaşı'nın Sosyal Değişmenin Psikolojik Boyutları (1972) adlı çalışmasında İzmir'de lise öğrencileri üzerinde yaptığı araştırmanın bulgularını doğrulayan dinamikler günümüzde de etkili olmaktadır. Ailenin mensup olduğu sosyo-ekonomik düzeyin yükselmesi, kentlilik ya da yaşadığı sosyal hareketlilik, ailede sevgi ortamını geliştirirken, ailede kontrolü azaltmakta ve sosyal değişime yatkınlık yaratmaktadır (Kağıtçıbaşı, 1972: 141-142). Demokratikleşme sürecindeki ailelerde, karşılıklı duygusal bağımlılık modeli çerçevesinde, aile sisteminin sosyalleşme değerleri bağlamında yapıcı ve geliştirici bir işlevsellik içinde olduğu belirtilebilir. Aile içi etkileşimler, çocuk yetiştirmede bağımsızlığı ve özerk davranışları güçlendirici olabilmektedir (Kağıtçıbaşı, 1995: 6062). Demokratik aile ortamında, anne babanın çocuğa yönelik tutumlarında yüksek düzeyde kabul ve ilginin çocuğun davranışsal özerkliğinin gelişiminde etkili olduğu görüşü bu bulgularla desteklenmektedir (Musaağaoğlu ve Güre, 2005: 89)

Çağdaş aile modeli yanında geleneksel aile modeli de varlığını yaygın bir biçimde sürdürmektedir. Geleneksel aile modeli, demokratik yapı ve süreçlerden uzak nitelikler göstermektedir. Aile kendi dışındaki demokratik oluşumlar ile ilişkiye ve etkileşime girememektedir.

Geleneksel yapıdan çağdaş yapıya doğru değişim içinde bulunan, her iki yapıya özgü nitelikleri bir arada taşıyan geçiş ailesi modelinin, çağdaş aile modeli kadar yaygın olduğu gözlenmektedir. Kendi içinde demokrasi değerlerini benimseyen ve uygulayan ailelerin toplum içindeki demokratik süreçlere katılımı gerçekleştirmesi önemli bir gelişmedir.

Demokratik değerlerini içselleştirmiş, demokratik ana baba davranışlarını ve katılımcı mekanizmaları gerçekleştiren çağdaş aile modeline uygun aileler ile geleneksel yapıdan çağdaş yapıya dönüşen geçiş aile modeli içinde yer alan ailelerin ortak özellikleri, sosyal ve ekonomik açıdan orta düzeyde olmalarıdır. Alt sosyo-ekonomik düzeyde bulunan aileler, otoriter, baskıcı ve kontrolcü değer tutum ve davranışları sergileyen geleneksel aile modeli içinde bulunmaktadır. Toplumdaki sınıfsal farklılaşmalar açısından demokratik ve çağdaş ailelerin orta sınıftan olduğunun bulunması, bu açıdan anlamlı ve

önemlidir. Toplumun demokratikleşmesi doğrultusunda ailelerin sosyal ve ekonomik düzeylerinin yükseltilmesi, ailelerin demokratik yapılarının güçlendirilmesi gerekmektedir.

Yoksulluk kategorisinde yaşayan, geleneksel aile modeline özgü yapıları yeniden üreten ailelerin demokratik süreçlerin dışında kalması, toplumsal değişme açısından önemli bir risktir.

Yoksul ve geleneksel durumda yaşayan ailelerin ekonomik ve sosyal yönlerden güçlendirilmesi, demokratik ve çağdaş bir yapıya doğru dönüşümlerinin desteklenmesi ulusal politika önceliği olarak önem kazanmaktadır. Yoksulluk sürecindeki ailelerin geriye dönük ve geleneksel formlar içinde kalması, yaşadıkları sorunları bu mekanizmalar yoluyla çözme arayışına yönelmesi önemli bir çelişki kaynağı olarak değerlendirilmelidir.

Çocuğun aile ve toplum içinde toplumsallaşması konusunda anne ve babanın sorumluluklarını yerine getirmesi bakımından önemli farklılaşmalar söz konusudur. Demokratik anne baba davranışlarının egemen olduğu aileler dışında kalan tüm ailelerin, çocuk yetiştirme yaklaşımlarının geliştirilmesi ve ailede demokrasinin güçlendirilmesi konularında desteğe gereksinimleri vardır. Otoriter davranışların egemen olduğu, yoksulluk içinde yaşayan, geleneksel tutumlara dönük yönelişler içinde yaşayan ve demokratik anlayış ve yapılardan uzaktaki ailelerin güçlendirilmesi acil bir öncelik göstermektedir. Bu tür ailede yetişen çocuğun diğer toplumsallaşma kurumlarından yararlanamaması, çocukların ve gençlerin yetiştirilmesi bakımından önemli bir çelişkiyi gündeme getirmektedir. Anne ve baba davranışları açısından otoriter ve demokratik nitelikleri bir arada yaşayan orta sınıftaki geçiş ailelerinin güçlendirilmesi de benzer düzeyde önemlidir. Ailenin ve çocuğun desteklenmesi, toplumda ve ailede kısa ve orta vadede sağlanabilecek gelişmeler için önemlidir.

Demokratik ailede bağımsız kişiliğe sahip çocukların yetişmesi söz konusu olurken, otoriter ailelerde çocuklar bağımlı bireyler olarak yetişmektedir. Otoriter ve demokratik yapıyı bir arada yaşayan geçiş ailelerinde ise çocukların bağımlı ve bağımsız kişilik özelliklerini karmaşık olarak kazanmaları toplumsal açıdan önemli bir çelişkidir. Karmaşık kişilik ve davranışları bir arada taşıyan çocukların okul ortamında bu karmaşık davranışları sergilemeleri okulun toplumsallaştırma işlevi ile çelişmektedir.

Okul – aile ilişkilerinde demokratik etkileşim bütünüyle egemen değildir. Gelişme ortamı olarak okul, ailedeki ortamlardan büyük ölçüde etkilenmektedir. Çocuğun toplumsallaşması açısından aile ve okul yönünden farklı ortamları ve davranışları yaşayan çocuklar için okul ve aile etkileşiminin demokrasi paydasında işlerlik kazanması önemli görülmektedir. Okulun önderliğinde ve

aileyi güçlendirip geliştirebilecek çalışmaların temelinde; yapıcı, geliştirici ve katılımcı zihniyetin güçlendirilmesi ve öğrenci merkezli yapıların her ortamda oluşturulması politikası temel alınmalıdır.

Öğrenen merkezli okul, sosyal çevreye açılan, toplumsal gelişme odağı olan bir anlayışla yapılmalıdır. Okul-aile ve öğrenci diyalogu, öğrencinin kişisel ve sosyal gelişmesi ile ekonomik, sosyal kalkınma ve demokratikleşme bileşenleri üzerinde güçlendirilmelidir. Yoksulluk sorunlarını çok yönlü yaşayan ailelerde, sosyal ve ekonomik durumları güçlendirmeden, demokratik anlayış ve yapıların gelişmesi beklenmemelidir.

Ergenlik dönemini yaşayan başta kız çocukları olmak üzere, tüm çocukların bağımsız ve demokratik yetişmeleri için desteklenmesi okul ve aile açısından önemli bir sorumluluktur. Özellikle kız çocuklarının öne çıkan liderlik davranışları güçlendirilmeli ve ortaöğrenim aşamasında da sürdürülebilir kılınmalıdır. Geleneksel kültüre özgü değer yargıları anne ve babaları kız çocuklar üzerinde baskıcı ve kısıtlayıcı bir toplumsal kontrole yöneltmektedir. Kız çocuklara yönelik cinsiyet ayrımcılığı, baskı ve sınırlama davranışları, kız çocuklarının bilinçli insanlar ve vatandaşlar olarak yetişme koşullarını sınırlamaktadır. Ergenlik döneminde liderlik sorumluluğu alan orta sınıftaki ailelerden gelen kız çocuklarının, ortaöğretim sürecinde desteklenmeleri okul ve ailenin bir sorumluluğu olarak önem kazanmaktadır. Ergenin özerklik çabasını teşvik eden anne babanın her konuda destekleyici, yol gösterici ve ilgili davranışları ergenlik döneminde yaşanması gereken, sağlıklı bir süreç olan özerkliğin gelişiminde çok önemli olmaktadır. Ergenlik döneminde kızlarda ve erkeklerde davranışsal özerklik açısından farklı örüntülerin ortaya çıkması yaygın görüşü destekler niteliktedir. Kız öğrencilerin okul başkanlığını üstlenerek özerklik çabasına yönelmelerinin, erkek öğrencilere göre önemli bir farklılık olarak gözlemlendiği belirtilmelidir (Musaağaoğlu ve Güre, 2005: 90).

Farklı aile yapılarından okula gelen öğrencilerin anne-baba eğitim düzeyleri yükseldikçe, ailenin toplumsal statüsü, ailede demokrasi uygulaması ve bağımsız yetişme olanakları artmaktadır. Yoksulluk ve geriye dönük oluşumlar içindeki ailelerin konumu, demokratik toplum hedefine ulaşmada önemli bir risk unsurudur. Yoksul ailelerin desteklenmesi, okulda demokrasi eğitimi uygulamalarının ayrılmaz bir bileşeni olmalıdır. Öğrenciyi ailesi ve çevresi içinde ele alacak, geliştirecek çalışmalar gerekmektedir.

Ekonomik ve demokratik gelişmede okullar, öncü ve geliştirici olma işlevini üstlenmelidir. Toplumsal gelişmede öncülük görevini üstlenecek okulların ulusal kalkınma politikalarıyla desteklenmesi gereklidir.

Okullardaki demokrasi uygulamalarına, ekonomik durumu orta düzeyde olan, demokratik davranışları sergileyen ve katılımcı yapıları ailesinde uygulayan anne babalar, olumlu ve yapıcı bakmaktadırlar. Okullar için bu bulgular önemli bir güç unsurudur. Toplumsal kalkınma ve gelişmede önderlik rolünü üstlenecek okulların, yoksul ve geleneksel kalıplar içinde olan ailelere yönelmesi ve etkili olması beklenir. Bu konumdaki ailelere yapısal destek ve demokrasi eğitimi bir bütün olarak sunulmalıdır. Kendi gelişme sorunlarını yaşayan ve aşamayan aileler; kendisinin ve çocuklarının okulla yapıcı ve geliştirici etkileşimlere girmesine olanak yaratamamaktadırlar.

Orta sınıftan olan, demokratik yapıları kendi içinde pratiğe dönüştüren ailelerin kendi çocuklarının okul ortamındaki katılımcı koşullar içinde etkin olmasına destek vermesi, okul ve öğrenci için önemli bir güç unsurudur. Ailede demokratik davranışlarla yetişen öğrencilerin özgüvenleri yüksektir. Okul başkanı olmak, bilinçli ve sorumluluk sahibi bir insan olarak yetişmek için bir fırsat olarak önem kazanmaktadır. Fakat, okul başkanı olan öğrenciler arasında bir ikilem gözlenmektedir. Demokratik yolla seçilmiş, fakat, özgüveni yeterli gelişmemiş başkanlar da önemli bir grubu oluşturmaktadır. Kendi dışından destek arayışı içinde olma, okul başkanlarının bağımsız ve demokratik kişilik özelliklerini tam anlamıyla kazanamadıklarını göstermektedir.

Okul başkanı olan öğrencilerin davranış özellikleri, liderlik yeteneklerini henüz tam olarak geliştiremediklerini, demokrasi değerlerini içlerine sindiremediklerini ve bu değerleri davranışa döndüremediklerini göstermektedir. Tüm başkanlarda görülen benzer eğilimler, okul başkanlarının demokrasi eğitimine alınmasını ve desteklenmesini gündeme getirmektedir. Ailede yaşanan demokrasi ortamı, başkanın demokratik davranışlarla yetişmesine henüz yeterli bir desteği üretmemektedir.

Ders içi ortamlarda demokrasi eğitimi kadar ders dışı ortamlarda da demokrasi eğitimi önem kazanmaktadır. Okul, kendi içinde ürettiği demokratik yapılar içinde sorumluluk alan öğrencilerin gelişimini de planlamalıdır. Okul başkanlığı uygulamalarının iş başı eğitim anlayışı ile ele alınarak demokratik liderlik davranışlarının güçlendirilmesi gerekmektedir. Bu sonuç Yeşil'in (2002: 164) araştırma bulgularını desteklemektedir. Okul başkanlarının kendi ailelerindeki pratik içinde yaşayarak öğrenme çabaları okul ortamında yetersiz kalmaktadır. Öğrenciler aile ortamındaki olumluluklarını öğrenci davranışlarına dönüştürememekteler. Okul başkanlarının demokrasi kültürü, değerleri ve davranışları yönünden eğitilmeleri ve demokratik liderlik niteliklerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Ailedeki demokratik yapıların ve davranışların güçlendirilmesi kadar, okul ortamının, yönetici ve öğretmen davranışlarının da güçlendirilmesi önemlidir. Gelişimin ortamlarla bağlantısının kurulması gelişimsel ortamın makro ve mikro düzeylerde ele alınması bir gereklilik olmaktadır

(Kağıtçıbaşı,1998: 61-64). Öğrencilerin toplumsallaşma süreçleri, içinde yaşadıkları iletişim ortamı ile yakından ilişkilidir. Ailede ve okulda öğrencilerce çok yönlü ilişkiler ağı içinde iletişimin içinde olduğu ortamın sosyal özellikleri önemlidir. İletişim ortamında sosyal normlar, değerler ve beklentiler vardır. Sosyal ortamın uyardığı beklentiler iletişimde yol açtığı aksaklıklarla değerlendirilirse eğitim gereksinimi saptanabilir (Cüceloğlu, 1994: 56-57). Okul başkanı öğrencilerde demokratik liderlik davranışlarının gelişmesi, bütüncül, sistemci ve çok sektörlü anlayışlarla ele alınmalıdır. Çevresi içinde ele alarak, aileyi, okulu, okul başkanını ve tüm öğrencileri eğitici ve güçlendirici çalışmaları yapma sorumluluğu okula düşmektedir. Okulun önderliğinde yapılacak çalışmalarla, insanın toplumsallaşmasına katkıda bulunma, demokrasi kültürünü bir yaşam biçimine dönüştürme olanakları gelişir. Velilerin, öğretmenlerin yöneticilerin ve öğrencilerin demokratik toplumsallaşma ortamlarının ve koşullarının güçlendirilmesi, kendine, ailesine ve ulusuna karşı, görevlerini yapabilmek, sorumluluklarını yüklenmek ve haklarını kullanabilmek bilincini kazandırır (Başaran, 1978: 103).Çevresi içinde öğrenciyi ele alan, aileyi ve okulu kapsayacak çalışmalarda, dengeli ayrışma-bütünleşme modeline göre bir yaklaşım temel alınabilir (İmamoğlu, 1995: 47). Sosyalizasyon ya da toplumsallaşma alanında geliştirilen, yeni kavramlaştırma denemelerini de içeren bu modelin temel kabulü, bütünleşme odağından yola çıkarak, öğrencilerin, bireyci toplumsallaşma (bireycilleşme) ve toplumcu toplumsallaşma (toplumcullaşma) odaklarından dengeli toplumsallaşma (dengeli gelişme) odağına yönelişleri sağlanabilir. ilişki yönelimi ile gelişim yönelimi değişkenleri çerçevesinde, öğrencilerin kendileşmeleri (zihinsel/düşünsel ayrışma) ve karşılıklı ilişki kurma (duygusal bütünleşme) olanakları geliştirilerek, karşılıklı ilişki içinde kendileşmiş insanların (dengeli bireylerin) yetişmesi sağlanabilir.Birbirinden kopuk bireyci insanlar yerine, karşılıklı ilişki içinde dengeli ve toplumcu insanların yetiştirilmesini hedefleyen model, karşılıklı ilişki kurma ya da duygusal bütünleşme, çevreyi/toplumunu benimseme ya da zihinsel/düşünsel bütünleşme boyutlarına önem vererek, öğrencilerin karşılıklı ilişki içinde ve toplumu benimsemiş insanlar olarak yetiştirilmesi ya da toplumsallaşmalarının desteklenmesi denenebilir. Bütünleşme odağında geliştirilen bu model, öğrencilerin dengeli toplumsallaşmasına ya da dengeli gelişmesine ve bireyselleşmesine de fırsat sağlanabileceği düşüncesini temel almaktadır. Karşılıklı ilişki içinde kendileşmiş, dengeli bireylerin, toplumcu ve toplumu benimsemiş insanlar olarak gelişmelerinin kolaylaşacağı düşüncesi kabul edilmektedir. (İmamoğlu, 1995: 47).

Toplumda demokrasinin güçlenmesi ve bilinçli vatandaşların aile ve okul ortamlarında yetiştirilebilmesi için gelişen modellerin güçlendirilmesi ve etkin uygulamalarla desteklenmesi önemli bir sorumluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Toplumun geleceğine bugünden yapılacak yatırımlar için yeni politika ve stratejilerle “Demokrasi Eğitimi ve Okul Meclisleri Projesi” uygulanması

başlatılmıştır²(1). Uygulamaların süreç içinde bilimsel olarak gözlenmesi ve araştırmalarla değerlendirilmesi gereklidir. Çağdaş, demokratik ve laik toplum düzeninin gelişmesinde okulda demokrasi uygulamaları önemli bir güç unsurudur. Demokrasi, laik toplum düzeninde, bilimin yol göstericiliğinde, birbirinden kopuk bireyci insanlar yerine, karşılıklı ilişki içinde kendileşmiş, dengeli bireylerin, toplumcu ve toplumu benimsemiş insanlar olarak yetişmesi ile gelişir.

NOTLAR

¹ Yukarıda belirtilen proje çalışmaları sırasında, 2003 yılında, Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu'nda AB destekli olarak geliştirilen“Okulda Demokrasi Eğitimi Projesi” gündeme gelmiştir. Keçiören ilçesindeki çalışmaları öğrenmek isteyen Avrupa Birliği eğitim uzmanlarının ilgi gösterdikleri çalışma, talepleri üzerine Talim Terbiye Kurulu'na ve Proje grubuna anlatılmıştır. İlçede geliştirilen proje uygulamalarının sonuçlanmasından sonra, Milli Eğitim Bakanlığı ile TBMM Başkanlığı'nın benzer bir çalışmaya yöneldikleri ve “Okul Başkanlığı ve Öğrenci Meclisi Projesi”nin, “Demokrasi Eğitimi ve Okul Meclisleri Projesi” olarak geliştirilerek, tüm okullarda uygulanmak üzere kamuoyuna açıkladıkları izlenmiştir (TBMM,2004).

Araştırma verileri yukarıda belirtilen ve kitap olarak yayınlanan kaynakta yer almıştır. Bu çalışmada ise, kitapta genel olarak ele alınan aile odağı çok yönlü irdelenmiş, aile ortamındaki yetişme koşulları ile okul başkanının davranışlarının nitelikleri arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Ailede ana-baba davranışların demokratik ya da otoriter olma durumuna göre, ailenin yapısında, kararlara katılımında, okul başkanı olmaya bakışlarda ve okul başkanının liderlik davranışlarında oluşan farklılaşmalar ele alınmıştır.

² Geniş bilgi için bkz. www.meb.gov.tr.

KAYNAKÇA

Başaran, İ. E. (1978) **Eğitime Giriş**, Ankara: Bimaş Matbaacılık.

Büyükkaragöz, S. (1995) “Aile İçi Demokrasi ve Eğitim”, **Değişim Sürecinde Aile: Toplumsal Katılım ve Demokratik Değerler**, Aile Kurultayı, 16 -18 Kasım 1994, Ankara: Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Yayın No: 83, 113 -121.

Cılga, İ. (1989) **Korunmaya Muhtaç Gençlerin Sorunları ve Yetiştirme Yurtları**, Ankara: Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü Yayınları.

Cılga, İ. (2004) **Okulda Katılımcı Demokrasi Modeli**, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Yayınları No: 15.

Cüceloğlu, D. (1994) **Yeniden İnsan İnsana**, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Dengiz, G. M. (2000) **Takım Çalışması Teknikleri**, Ankara: Academy Plus Yayınevi.

- İmamoğlu, O. (1995) “Değişim Sürecinde Aile: Evlilik İlişkileri Bireysel Gelişim ve Demokratik Değerler”, **Değişim Sürecinde Aile: Toplumsal Katılım Demokratik Değerler**, Aile Kurultayı, 16-18 Kasım 1994, Ankara: Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Yayın No: 83, 33-51.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1972) **Sosyal Değişimin Psikolojik Boyutları, İzmir Lise Öğrencileri Üzerinde Bir İnceleme**, Ankara: Sosyal Bilimler Derneği Yayınları.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1995) “Aileye Yaklaşımda Bir Kuramsal Çerçeve ve Aile Değişim Modeli”, **Değişim Sürecinde Aile: Toplumsal Katılım Demokratik Değerler**, Aile Kurultayı, 16-18 Kasım 1994, Ankara: Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Yayın No: 83, 52-68.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1998) **Kültürel Psikoloji Kültür Bağlamında İnsan ve Aile**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Makarenko, A. (1980) **Ailede ve Okulda Çocuk Eğitimi**, (Çev.H. Aykol, N.M. Evren, H. Yavuz), İstanbul: Ser Yayınevi.
- Musaagaoglu, C., G. Ayşen (2005) “Ergenlerde Davranışsal Özerklik İle Algılanan Ana-Baba Tutumları Arasındaki İlişkiler”, **Türk Psikoloji Dergisi**, 20(55), 79- 94.
- TBMM (2004) **Demokrasi Eğitimi ve Okul Meclisleri Kitapçığı**, Ankara: TBMM Yayınları.
- Szaniawski, İ. (1980) **Okulun Toplumsal İşlevi**, (Çev. T. Yılmaz), Ankara: Onur Yayınları.
- Uzun, E. (2005) **Lise Öğrencilerinin Okul Yönetimine Katılımına İlişkin Öğrenci ve Yönetici Görüşleri**, İstanbul: M.Ü. Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Yavuzer, H. (2003) **Anne-Baba ve Çocuk**, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yeşil, R. (2002) **Okul ve Ailede İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi**, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Yörükoğlu, A. (1989) **Gençlik Çağı, Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar**, İstanbul: Özgür Yayın Dağıtım.